

MARIJAMPOLIŠKIŲ EPENTEZINIS (I)

Z. Zinkevičiaus plačioje lietuvių dialektologijos studijoje rašoma: "Dalis vakarų aukštaičių kauniškių, ypač paprūšėje, ir Zietelos lietuviai atskiruose žodžiuose turi ai (iš ain?), vietoj literatūrinės kalbos akutinio ą (su ę pavyzdžių nepastebėta). Antai Vilkaviškio apylinkėse sakoma *ša-iaslas* 'žėslas', *ša-isparsa* 'ašsparsa', acc.pl.f. *baltšiasias* 'baltšiasias', instr.sing.f. *baltšaije*, 'baltaja'".¹ Mano gimtojoje Daukšų šnekteje (Marijampolės apskr.) toks epentezinis *i* (arba *į*) prieš 40-50 metų buvo labai paplitęs keliuose pozicijose, o įvardžiūotinėse formose ir atitinkamose įvardžių formose gana ryškūs ligi šių dienų. Įdomus jo ryšys ne tik su tvirtapradžiu ę, bet ir su tvirtagaliu ę ir dar, kas neaptariama minėtoje knygoje, su *ę, į, ę*.

Žodžio šaknyje vietoje bendrinės kalbos *ą, ę, į, ę*, prieš priebalsius *s, š, s,* *š* Daukšų apylinkėse buvo tariamas atitinkamas ilgasis balsis su pridėtiniumi *i*, sudaranciu dvibalsius *ai, ei, ij, uj*, pvz.: *inká-isk* 'įkask', *spá-istai* 'spąstai', *šá-iasys* 'žąsys', *drá-iūs* 'drąšūs', *grá-ištas* 'gražtas', *grá-ižė* 'gręžė', *nuské-isiu* 'nuškėsiu', *skú-iskis* 'škųskis', *siú-isti* 'siųsti', *nedrú-ista* 'nedrįsta', *nelú-įsk* 'nelįjak'. Tokie antriniai dvibalsiai pasitaikydavo paprastai kirčiuotose padėtyse ir buvo tariami tvirtapradžiškai, todėl žodis, turėjęs tvirtagalį nosinį balsį, pereidavo į pirmąją kirčiuotę arba jo kirčiavimo paradigma suirdavo, pvz.: *grá-ištas* 'gražtas', su *grá-ištu*, du *grá-ištus* (tariama ir su *graištū*, du *graištūs*). Nekirčiuotieji šaknies nosiniai balsiai šiek tiek trumpinami (pvz.: *ša-súkas* 'žąsukas', *ša-lú* 'šėlu'), nors, regis, pasitaikydavęs dvibalsis vietoj nosinio balsio ir nekirčiuotuose skiemenyse, pvz.: *graištėlis*, *draisuolis*, 'drąsuolis'.

Tikrinį vardą *Keistutis* ir jo trumpinį *Keistas* (šį, kažkodėl tariamą tvirtagališkai) daukšiškiškai ligi šiolei vartoja vietoje *Kęstutis*, *Kęstas*.

Kartais kirčiuotąjį ilgąjį šaknies balsį prieš pučiamuosius *s, š, s, š* šioje šnekteje dvibalsindavo net ir tais atvejais, kai jis nėra *ą, ę, į, ę* refleksas, pvz.: *per brá-istą* 'per brastą', *dráisko* 'drasko', *dréiskia* 'dreakia', *skištas* 'škystas', *sišzia* 'sysia'. Retesni žodžiai su tokiu dvibalsiu aiškiai išlikę iki šių dienų, pvz.: *geleisti* 'galęsti', *geldištė*, 'geleštė', *sklástymas* 'eklastymas'.

Būsimojo laiko ar sangrąžos sufiksas pastato ilgąjį balsį prieš priebalsį *s* — tuomet ir tokioje neabsoliutinėje galūnėje gali atsirasti dvibalsis, pvz.: *šú-isiu* 'šūsiau', *darš-isiu* 'darysiu', *muštú-isi* 'muštųsi', *šnekétu-isi* 'šnekėtųsi', *šėude-isi* 'šėudęsi'.

Daukšų apylinkėse, kaip ir didesniame kauniškių plote, iki šių dienų yra dvibalsinamas (ar joutuojamas) moteriškosios giminės vns. įnagininkas ir dgs. galininkas, pvz. su *kairiá-ija ranka*, *kuliá-má-ija mašina*, *anketi-vá-iasias bulves*, *ploná-isi-šarnas*. Dvibalsiai yra tariami ir atitinkamose įvardžių *tė, anė, katrė*, *ūtė* formose, pvz.: su *tái*, su *anái*, su *katrái*, su *šitái* (visur čia tariamas neryškus *j, t. y. i*); *táis*, *anáis*, *katráis*, *šitáis* moteriškės. Šios įvardžių formos vartojamos neįvardžiūotinių formų pasmė.

¹ Z i n k e v i č i u s Z. Lietuvių dialektologija. V., 1966. P. 137.

O kaip ūioje ūnekteje su priešdėlių nosiniais balsiais? Priešdėlių *i-*, kaip ir daug kur kitur, čia taria *in-* (pvz.: *inčjo*, *inkrito*, *išteks*). O priešdėlių *są-* daugšūkiškai paprastai verčia *sū-* (tai nedsūkuojanti ūnekte!), pvz.: *sūnarỹs* 'sąnarỹs', *sūspara* 'sąspara', *sūsmauka* 'sąsmauka', *sūvaršos* 'sąvaršos'. Naujai atsiradusius šodkius su priešdėliu *są-* daugšūkiškai taria įvairiai, pvz.: *sanšinė*, *saišinė* 'sąšinė', *saimonė*, *sa-monė* 'sąmonė', *sansiuvinis*, *sasiuviųs* 'sąsiuvinis'.

Kaip galima aiškinti tokio *i* (ar *į*) atsiradimą? Greičiausiai tai yra refleksas *nj* metatesės². Tę metatesę kauniškių ūnektose gali pabrėžti ir labai dažnas veiksmašodžių formų svyravimas, pvz.: *plūna* – *plūja*, *rūna* – *rūja*, *draugūna* – *draugūja*, *skūbina* – *skūbija*, *kabina* – *kabija* ir kt.

V i t a s L A B U T I S

² Plg. apie tai Zinkevičius Z. Min. veik. P. 136.